

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Мамедова Гузалхон Козимовна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий
асослари ва муаммолари илмий тадқиқот маркази
ORCID: 0009-0000-6490-7232
guzalhonmamedova@gmail.com

Аннотация. Мақола тижорат банкларини солиққа тортишнинг хориж тажрибасига бағишланган бўлиб, тадқиқот доирасида хорижлик ва маҳаллий олимларнинг тадқиқотлари ўрганилган. Шунингдек, хорижий мамлакатлар томонидан амалга оширилган солиқ сиёсати ва ундан олинadиган сабоқларнинг қиёсий таҳлили келтирилган ҳамда якунида хулоса шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ, тижорат банки, корпоратив солиқ, фискал сиёсат, инвестиция, ликвидлик.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Мамедова Гузалхан Козимовна

Научно-исследовательский центр научных основ
и проблем экономического развития Узбекистана при
Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация. Статья посвящена зарубежному опыту налогообложения коммерческих банков, в рамках исследования изучены исследования зарубежных и отечественных ученых. Также представлен сравнительный анализ налоговой политики, реализуемой зарубежными странами, и уроки, которые следует из нее извлечь, а в конце формируется вывод.

Ключевые слова: налог, коммерческий банкинг, корпоративный налог, фискальная политика, инвестиции, ликвидность.

FOREIGN EXPERIENCE OF TAXATION OF COMMERCIAL BANKS

Mamedova Guzalkhan Kozimovna

Scientific Research Center of Scientific
Foundations and Problems of Economic Development
of Uzbekistan under Tashket State University In Economics

Abstract. The article is devoted to the foreign experience of taxation of commercial banks, and the research of foreign and domestic scientists are studied in the framework of the research. Also, a comparative analysis of the tax policy implemented by foreign countries and the lessons to be learned from it is presented, and a conclusion is formed at the end.

Keywords: tax, commercial banking, corporate tax, fiscal policy, investment, liquidity

Кириш.

Солиққа тортиш ҳукуматлар учун зарур даромадларни таъминлаш ҳамда корхоналар ва жисмоний шахсларнинг хулқ-атвorigа таъсир кўрсатиш орқали иқтисодларнинг фаолиятида ҳал қилувчи роль ўйнайди. Банк секторида солиқ сиёсати тижорат банкларининг молиявий барқарорлигига, операцион стратегияларига ва умумий иқтисодий ҳиссаларига сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин. Молиявий бозорларнинг глобал табиатини ва кўплаб банкларнинг трансчегаравий операцияларини ҳисобга олган ҳолда, тижорат банкларни солиққа тортишнинг халқаро манзарасини тушуниш тартибга солувчилар ва банк институтлари учун жуда муҳимдир.

Тижорат банкларининг солиққа тортилиши турли йўналишларни, жумладан, юридик шахслардан олинadиган даромад солиғи, махсус йиғимлар ва молиявий операциялар бўйича солиқларни ўз ичига олади. Бу солиқлар турли иқтисодий тузилмаларни, тартибга солиш муҳитини ва сиёсат мақсадларини акс эттиради. Мисол учун, баъзи мамлакатлар тизимли рискларни бартараф этиш учун банкларга махсус солиқлар кўяди, бошқалари эса ҳаддан ташқари таваккалчиликни чеклаш ёки молиявий инқироздан кейин кўшимча даромад олиш учун солиқдан фойдаланишга эътибор қаратади.

Ушбу тадқиқотимиз тижорат банкларини солиққа тортиш бўйича хорижий тажрибани ўрганиб, турли мамлакатларнинг ушбу молия институтларини солиққа тортишга қандай ёндашишини ҳар томонлама таҳлил қилишга қаратилган. Бир қатор халқаро амалий тадқиқотларни ўрганиш орқали ушбу тадқиқот муваффақиятли моделларни, потенциал қийинчиликларни ва бошқа жараёнларда қўлланилиши мумкин бўлган сабоқларни ўрганишга қаратилган.

Адабиётлар шарҳи.

Банк секторидаги солиққа тортиш кўплаб назарий нуқтаи назарга эга мураккаб мавзудир. Бу назариялар солиққа тортишнинг молиявий барқарорликка, банк хатти-ҳаракатларига, иқтисодий самарадорликка ва меъёрий ҳужжатларга мувофиқлигига таъсирини кўриб чиқади.

Солиққа тортиш молиявий барқарорликни таъминлаш воситаси сифатида ишлатилиши мумкин. Масалан, омонатларни кафолатлаш ва банкни ҳал қилиш механизмларини молиялаштиришга қаратилган банк йиғими барқарорликка ҳисса кўшиши мумкин, лекин икки томонлама солиққа тортиш хавфига олиб келиши мумкин (Чаудҳрий ва бошқалар, 2014). Ҳар хил турдаги солиқлар, масалан, молиявий операциялардан олинadиган солиқлар иқтисодий жиҳатдан самарасиз ва қимматга тушиши, солиқ тўловчиларни етарли даражада ҳимоя қила олмаслиги кўрсатилган (Чаудҳрий ва бошқалар, 2014).

Назарий таҳлиллар шуни кўрсатадики, банклар солиққа тортиш ва тартибга солишнинг турли шаклларида ўз хатти-ҳаракатларини ўзгартириш орқали жавоб берадилар. Масалан, банк мажбуриятлари ёки ортиқча фойда солиқлари банклар ва уларнинг раҳбарлари учун рағбатларни ўзгартириши мумкин, бу уларнинг ҳаракатларини кенгроқ ижтимоий харажатлар ва имтиёзлар билан яхшироқ мувофиқлаштиришга қаратилган (Шаккелфорд ва бошқалар, 2010). Эмпирик далиллар шуни кўрсатадики, халқаро икки томонлама солиққа тортиш халқаро банклар фаолиятини бузиши мумкин, бу эса чет элда юқори фоиз маржаларига олиб келади (Ҳуизинга ва бошқалар, 2011).

Банкларни солиққа тортиш тарихан таваккалчиликка асосланган банк фаолиятини рағбатлантирган солиқ тизимидаги бузилишларни бартараф этиш учун баҳс юритилади. Молиявий воситалар ва банк маҳсулотларига солиқлар барқарорликни таъминлаши ва самарадорликни ошириши мумкин (Чаудҳрий ва бошқалар, 2014). Турли хил солиқ сиёсатлари молия секторининг ҳажми ва самарадорлигига таъсир қилади. Банк

фойдасига солиқ солишнинг кўпайиши молиявий секторнинг кенгайишига олиб келиши мумкин, шу билан бирга банклар учун қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) бўйича имтиёзлар ҳар доим ҳам фойдали бўлмаслиги мумкин (Аигнер & Биербрауэр, 2015). Юқоридагиларга асосланадиган бўлсак, банк секторида солиққа тортиш молиявий барқарорликни таъминлаш, банкларнинг хатти-ҳаракатларига таъсир кўрсатиш ва иқтисодий самарадорликка эришишда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Тижорат банклари учун солиқ сиёсати уларнинг молиявий барқарорликка, банк хатти-ҳаракатларига, иқтисодий самарадорликка ва меъёрий ҳужжатларга риоя қилишга таъсирини тушуниш учун кенг қамровли тадқиқотлар ўрганилиши лозим бўлади.

Депозитларни кафолатлаш ва ҳал қилиш механизмларини молиялаштириш учун фойдаланиладиган банк йиғимлари молиявий барқарорликни ошириши мумкин, лекин айти пайтда, айтиқса, Базел-III ликвидлик кўрсаткичлари каби бошқа тартибга солувчи талаблар билан бирлашганда икки томонлама солиққа тортишга олиб келиши мумкин (Чаудхрий ва бошқалар, 2014). Кеэннинг (2011) фикрича, “минимал капитал талабларига кўшимча сифатида банк қарзлари бўйича солиқлар ҳаддан ташқари таваккалчилик ва банкнинг потенциал муваффақиятсизликларидан келиб чиқадиган ташқи таъсирларни бартараф этиши мумкин”.

Гавехнинг (2020) таъкидлашича, “Солиқлар банкларнинг нарх белгилаш қарорларини, қарзнинг жозибдорлигини, капитални молиялаштириш ва инвестицияларни тақсимлашни бузиши мумкин. Корпоратив даромад солиғи банкларнинг тартибга солувчилар, мижозлар, инвесторлар ва солиқ органлари билан ўзаро муносабатларига таъсир қилади ва уларнинг молиявий стратегияларига таъсир қилади”.

Конвисарова ва бошқалар (2016) фикрича, “Тижорат банкларининг солиққа тортиш амалиёти мамлакатларда сезиларли даражада фарқланади. Масалан, Россиядаги банклар учун солиқ юки АҚШдаги солиқ ставкаларининг юқори табақаланишига нисбатан нисбатан паст”.

Юқори самарали солиқ ставкалари маълум бир нуқтага қадар солиққа тортилгунга қадар юқори фойда самарадорлигига олиб келиши мумкин, бундан кейин солиққа тортишнинг янада ошиши самарадорликни пасайтиради. Бу муносабатларга банк секторининг концентрацияси ҳам таъсир кўрсатади (Гаганис ва бошқалар, 2012).

Банк солиқлари таваккалчиликка таъсир қилиши мумкин. Масалан, ялпи фойдани солиққа тортиш банк рискни ва кредит таъминотини камайтириши мумкин, бу эса корпоратив молиялаштириш ва инвестиция фаолиятига таъсир қилади (Собиеч ва бошқалар, 2021).

Депозитларни кафолатлаш ва ҳал қилиш механизмларини молиялаштириш учун фойдаланиладиган йиғимлар молиявий барқарорлик учун потенциал фойдалидир, лекин икки томонлама солиққа тортиш хавфини келтириб чиқаради. Банкларга самарасизлик ва ортиқча юкларни келтириб чиқармаслик учун ушбу йиғимлар эҳтиёткорлик билан мувозанатланган бўлиши керак (Чаудхрий ва бошқалар, 2014).

Банкларнинг ялпи фойдасига солиқ солиш банк таъсир кучининг ошишига ва кредит таклифининг қисқаришига олиб келади. Кредит таъминотидаги бу қисқариш корпоратив қарзни молиялаштириш ва инвестиция фаолиятига салбий таъсир кўрсатиши мумкин, айтиқса банк молиясига жуда боғлиқ бўлган фирмалар учун. Фирмалар капитал қийматини ошириши ва умумий инвестицияларни камайтириши мумкин бўлган облигацияларни молиялаштиришга ўтиш орқали жавоб бериши мумкин (Собиеч ва бошқалар, 2021). Банклар кўпинча солиқ юкларини олдинга силжитади, бу эса операцион даромад ва барқарорликка таъсир қилади. Мисол учун, Европа банклари ўз мижозларига корпоратив даромад солиғи ва қўшилган қиймат солиғи орқали ўтишлари кўрсатилган, бу уларнинг солиқдан олдинги фойдалари ва зарарлари бўйича захираларига таъсир қилади (Чиораззо & Милани, 2011).

Банк йиғимлари банкка қарам қарз олувчиларга, айниқса кичикроқ ва молиявий жиҳатдан қийин бўлган фирмаларга салбий таъсир кўрсатиши мумкин, чунки бу харажатлар кўпинча уларга ўтади. Бу банкларга хос солиқларнинг кенгроқ иқтисодий таъсирини диққат билан кўриб чиқиш зарурлигини таъкидлайди (Имаи & Ҳулл, 2012).

Демак, тижорат банкларининг солиққа тортиш сиёсати бўйича олиб борилган изланишлар қонун ҳужжатларига риоя қилиш, молиявий барқарорлик, иқтисодий самарадорлик ва банк хатти-ҳаракатлари ўртасидаги мураккаб мувозанатни кўрсатади. Самарали солиқ сиёсати банк секторининг кенгроқ иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини оптималлаштириш учун ушбу жиҳатларни ҳисобга олиши керак.

Фтоухи ва Гҳардаллоу (2020) фикрича, “Кўп миллатли компаниялар солиқ юкларини минималлаштириш учун турли хил солиқ режалаштириш стратегияларидан фойдаланадилар. Булар жуғрофий ҳудудлар бўйлаб даромадларни ўтказиш ва солиқ қонунчилигидаги бўшлиқлардан фойдаланишни ўз ичига олади. Адабиёт шуни кўрсатадики, солиқни режалаштириш техникасининг аниқроқ чоралари корпоратив солиқдан қочиш тушунчасини сезиларли даражада яхшилайдди”.

Ларкинс (2001) фикрича эса, “Ривожланган иқтисодлар хорижий даромадларга икки томонлама солиқ солишдан озод қилиш учун турли усуллардан фойдаланади. Имтиёз усули ва хорижий солиқ кредити қўлланиладиган асосий ёндашувлардир. Ушбу усуллар капитал экспортининг бетарафлиги ва капитал импортининг бетарафлиги нуқтаи назаридан баҳоланади”.

Солиққа тортиш тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, корпоратив қарзлар, трансфер нархлари, дивидендлар ва роялти тўловлари, илмий-тадқиқот ва ишланмалар фаолиятига сезиларли таъсир кўрсатади. Халқаро солиқ қоидаларидаги ўзгаришлар ушбу хатти-ҳаракатларда сезиларли ўзгаришларга олиб келиши мумкин, бу эса солиқ тўловчиларнинг солиқ имтиёзларига юқори сезгирлигини таъкидлайди (Ҳинес, 1999).

Ҳорватхнинг (2013) таъкидлашича, “фоизларни чегириб ташлашнинг солиқ имтиёзи қарзни молиялаштиришни рағбатлантиради, бу банк таъсир кучини ошириши мумкин, лекин юқори хавфга олиб келиши шарт эмас. Солиқ сиёсати ва меъёрий-ҳуқуқий базалар ўртасидаги мураккаб ўзаро таъсир туфайли қарзга нисбатан солиққа тортишни бартараф этиш банк барқарорлиги учун сезиларли фойда келтирмаслиги мумкин. Солиққа тортиш ва тартибга солиш сиёсати ўртасидаги ўзаро таъсир банк хатти-ҳаракатларига сезиларли таъсир қилади. Масалан, қатъий қоидалар солиққа тортишнинг банк таъсир кучига ва активлар хавфига таъсирини кучайтириши мумкин, бу эса портфель тақсимоотида камроқ хавфли активларга нисбатан сезиларли силжишларга олиб келади”.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Халқаро солиққа тортиш амалиёти турли мамлакатлар томонидан трансчегаравий операциялар, хорижий даромадлар ва трансмиллий корпорацияларга солиқ солиш учун қўлланиладиган кенг қамровли стратегияларни ўз ичига олади. Мазкур тадқиқотлар солиқ сиёсати глобал иқтисодий фаолиятга ва трансмиллий корхоналарнинг хатти-ҳаракатларига қандай таъсир қилиши мумкинлигини тушуниш учун жуда муҳимдир.

Қиёсий сиёсат таҳлили кўпинча турли юрисдикциялар солиқ рақобатини қандай ҳал қилишига эътибор қаратади, бунда ҳудудий ва бутун дунё бўйлаб солиққа тортиш тизимларига алоҳида эътибор берилади. Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти (ОЭСД) солиқ жаннатлари ва рақобатга қарши уйғунлик каби муаммоларни ҳал қилиш учун халқаро солиқ сиёсатини шакллантиришда муҳим роль (Introduction, 2021).

Солиққа тортиш банк фаолияти ва барқарорлигига чуқур таъсир кўрсатади. Юқори солиқлар таъсир кучининг ошишига ва камроқ хавфли активларга ўтишга олиб келиши мумкин бўлсада, банк барқарорлигига умумий таъсир тартибга солиш сиёсати билан ўзаро таъсирга боғлиқ. Самарали солиқ сиёсатини ишлаб чиқишда банклар ёки уларнинг

мижозларига ортиқча юк бўлмасдан молиявий барқарорликни таъминлаш учун ушбу ўзаро таъсирларни ҳисобга олиш керак.

Энди биз турли мамлакатларда тижорат банкларига нисбатан қўлланиладиган солиққа тортиш амалиётларини кўриб чиқамиз. Даставвал, дунёнинг иқтисодиёти устуни ҳисобланмиш АҚШ федерал, штат ва маҳаллий даражаларни ўз ичига олган тижорат банкларини солиққа тортишда асосий таркибий қисмларга қуйидагилар киради:

Корпоратив даромад солиғи: Тижорат банклари йиллар давомида ўзгарган стандарт корпоратив даромад солиғи ставкаларига бўйсундилар, айниқса 2017 йилги солиқларни қисқартириш ва иш жойлари тўғрисидаги қонун билан, федерал корпоратив солиқ ставкасини 35% дан 21% гача пасайтирди.

Банкларга хос йиғимлар: Стандарт корпоратив солиқларга қўшимча равишда, айрим банклар ҳажми ва риск профили каби омилларга асосланган қўшимча йиғимларга тортилади. Мисол учун, Додд-Франк қонуни йирик институтлар учун қўшимча тўловларга олиб келиши мумкин бўлган тизимли хавфларни назорат қилувчи молиявий барқарорликни назорат қилиш кенгашини жорий қилди.

Солиқ имтиёзлари ва чегирмалар: АҚШ солиқ кодекси банклар учун турли имтиёзлар ва чегирмалар, жумладан, кредитлаш ва инвестиция фаолияти билан боғлиқ³⁷.

Буюк Британия стандарт корпоратив солиқлар ва махсус банк солиқларининг комбинациясини қўллайди. 2011 йилда жорий қилинган Буюк Британия банки йиғими банклар ва қурилиш жамиятлари балансига тааллуқли бўлиб, ставкалари банк активларининг ҳажми ва хавфлилигига боғлиқ. Ушбу йиғим молиявий барқарорликни рағбатлантириш ва тизимли хавфларни камайтиришга қаратилган. Банк йиғимига қўшимча равишда, 2016 йилда жорий этилган маълум чегарадан юқори бўлган банк компанияларининг солиққа тортиладиган фойдасига 8% миқдорида банк устамаси қўлланилади. Корпоратив солиқнинг стандарт ставкаси банклар учун ҳам амал қилади, сўнгги ислохотлар ставкани босқичма-босқич пасайтиради³⁸.

Германиянинг ёндашуви миллий ва Европа Иттифоқи даражасидаги қоидаларни ўз ичига олади. Молиявий инқирозга жавобан Германия, депозитларни суғурталаш билан ҳимояланган депозитлар бундан мустасно, банкларнинг мажбуриятларига қаратилган банк солиғини жорий қилди. Ушбу солиқ Молия бозорини барқарорлаштириш жамғармасини молиялаштиришга қаратилган.

Европа Иттифоқига аъзо давлат сифатида Германия Европа Иттифоқи даражасида кўриб чиқиладиган молиявий операциялар солиғини ўз ичига олган Европа Иттифоқининг молиявий қоидалари ва солиққа тортиш директивасига амал қилади³⁹.

Банклар иқтисодий ўсишни рағбатлантириш учун сўнгги йилларда пасайтирилган Япониянинг корпоратив солиқ ставкаларига бўйсунди. Япон банклари миллий солиқлардан ташқари маҳаллий солиқларга ҳам дуч келиши мумкин, улар префектурага қараб фарқ қилиши мумкин. Махсус йиғимлар банкларнинг кўлами ва фаолияти, шу жумладан молиявий барқарорликни таъминлаш чоралари билан боғлиқ бўлганидан келиб чиққан ҳолда қўлланилиши мумкин⁴⁰.

Сингапур дунёдаги энг паст корпоратив солиқ ставкаларидан бирига эга, бу уни банк ва молия учун жозибador марказга айлантиради. Сингапур ҳукумати молиявий хизматларни илгари суриш учун турли имтиёзларни таклиф этади, жумладан, солиқ имтиёзлари ва айрим банк фаолияти учун имтиёзлар. Молиявий хизматлар, шу жумладан банк, одатда товарлар ва хизматлар солиғидан озод қилинади, бу эса ушбу фаолият учун солиқ юкини камайтиради⁴¹.

³⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Taxation_in_the_United_States

³⁸ <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn05251/>

³⁹ <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr16189.pdf>

⁴⁰ <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2014/08/05/can-japan-afford-to-cut-its-corporate-tax>

⁴¹ <https://taxsummaries.pwc.com/singapore/corporate/tax-credits-and-incentives>

**Хорижий мамлакатлар томонидан амалга оширилган солиқ сиёсати
ва ундан олинадиган сабоқларнинг қиёсий таҳлили**

Мамлакат	Вужудга келадиган қийинчиликлар	Асосий сабоқ
АҚШ	Юрисдикциялар бўйлаб кенг тарқалган муаммолардан бири солиқ қоидаларининг мураккаблиги бўлиб, бу банклар учун мослик харажатларини ошириши мумкин. Америка Қўшма Штатларидаги каби кўп босқичли солиқ тизимлари риоя қилиш учун катта ресурсларни талаб қилади ва кичикроқ банкларга номутаносиб равишда таъсир қилиши мумкин.	Солиқ қоидаларини соддалаштириш солиқ тизимини янада қулайроқ ва адолатли қилиш билан боғлиқ харажатлар ва маъмурий юкларни камайтириши мумкин.
	Молиявий барқарорликни назорат қилиш кенгаши ва йирик муассасалар учун қўшимча йиғимлар кичикроқ банкларга ортиқча юкламай, хавфни камайтиришнинг муҳим механизмлари бўлиб хизмат қилади. Ушбу модель турли банкларнинг риск профилларини ва тизимли аҳамиятини акс эттириш учун солиқ сиёсатини мослаштириш муҳимлигини кўрсатади.	Солиқ мажбуриятларини банкларнинг катталиги ва таваккалчилик даражасига қараб фарқлаш кичикроқ институтларнинг ўсишига тўсқинлик қилмасдан тизимли хавфларни камайтиришга ёрдам беради.
Буюк Британия	Юқори солиқ ставкалари, айниқса қўшни давлатлар билан уйғунлаштирилмаган солиқ ставкалари капиталнинг четга чиқишига олиб келиши мумкин, бунда банклар ўз операцияларини янада қулайроқ солиқ шароитларига кўчиришади. Бу корпоратив солиқ ставкалари ёки қўшимча йиғимлар, масалан, Буюк Британиядаги банк қўшимчалари бўлган ҳудудларда ташвиш уйғотади.	Бошқа юрисдикциялар билан рақобатбардош бўлиб қолиш учун солиқ ставкаларини мувозанатлаш капиталнинг кетишининг олдини олиш ва мустақкам молиявий секторни сақлашда жуда муҳимдир.
	Таваккалчиликни ҳисобга олган ҳолда ҳисобланган банк йиғими банкларни ўз таваккалчиликларини оқилона бошқаришга рағбатлантиради. Банк қўшимча тўлови юқори даромадли банкларнинг кенгроқ солиқ-бюджет сиёсати билан уйғунлашган ҳолда давлат молиясига кўпроқ ҳисса қўшишини таъминлайди.	Риска асосланган йиғимлар каби илғор солиқ чораларини қўллаш даромадли банкларнинг давлат даромадларига адолатли ҳисса қўшишини таъминлаш билан бирга рискларни оқилона бошқаришни рағбатлантириши мумкин.
Германия	миллий солиқ сиёсатини Европа Иттифоқининг кенгроқ қоидалари билан интеграциялашуви мувофиқлаштирилган молиявий қоидаларнинг афзалликларини кўрсатади. Европа Иттифоқи директиваларига риоя қилиш, жумладан, молиявий операциялар солиғи бўйича мулоҳазалар, Европа бозорида тенг ўйин майдонини сақлашга ёрдам беради ва солиқ арбитражи хавфини камайтиради.	Миллий солиқ сиёсатини минтақавий ёки халқаро стандартлар билан уйғунлаштириш тартибга солувчи мувофиқликни ошириши ва солиқдан қочиш имкониятларини камайтириши мумкин.
Сингапур	Сингапурнинг паст корпоратив солиқ ставкалари ва мақсадли солиқ имтиёзлари уни глобал молиявий марказга айлантди. Ҳукуматнинг бойликларни бошқариш ва савдо каби муайян банк фаолияти учун солиқ имтиёзлар бериш бўйича фаол ёндашуви молия институтлари учун жозибадор муҳитни яратади.	Рақобатбардош солиқ ставкалари ва стратегик имтиёзлар жаҳон молия институтларини жалб қилиши ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириши мумкин, аммо давлат даромадларини етарли даражада ушлаб туриш билан мувозанатли бўлиши керак.

Манба: ўрганишлар асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Тижорат банкларига солиқ солишнинг таъсири ундириладиган солиқларнинг тузилиши ва ставкаларига қараб сезиларли даражада фарқ қилади. Юқори солиқлар рентабелликни камайтириши мумкин, бу банкларнинг қайта инвестиция қилиш ва ўсиш қобилиятига таъсир қилади. Мисол учун, Буюк Британиядаги банк қўшимча тўлови тўғридан-тўғри даромадли банкларнинг пастки қаторига таъсир қилади.

Солиққа тортиш банкларнинг таваккалчилик хатти-ҳаракатларига таъсир қилиши мумкин. Мисол учун, Буюк Британиядаги банк йиғими солиқ мажбуриятини активларнинг риск профили билан боғлаш орқали хавfli хатти-ҳаракатларни рағбатлантириш учун мўлжалланган.

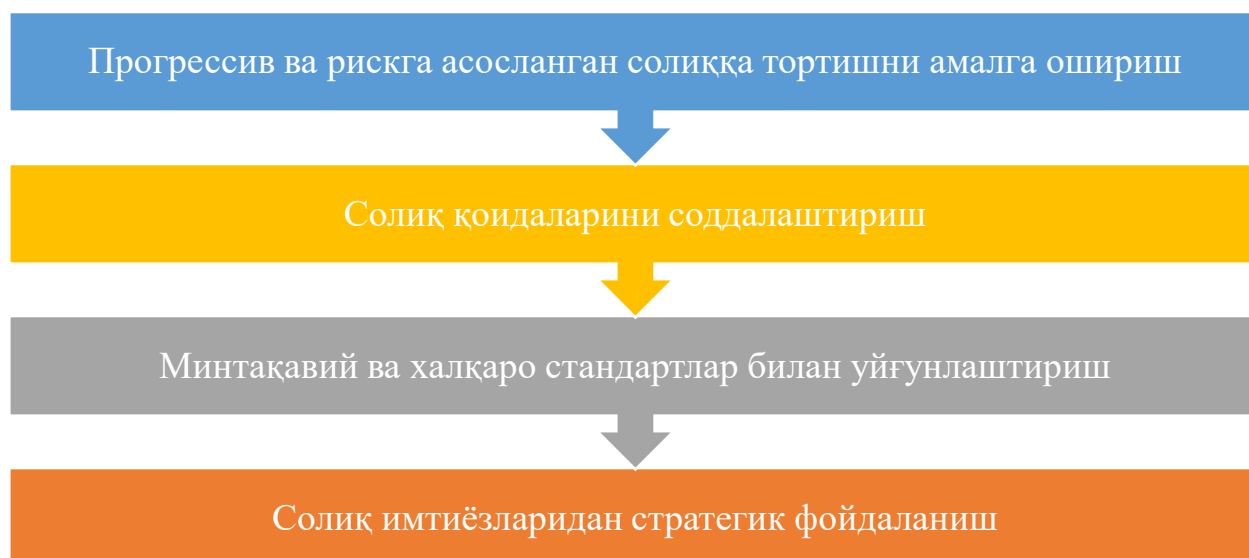
Тақсимланмаган фойдага таъсир кўрсатадиган солиқ сиёсати банкларнинг капитал коэффицентларига таъсир кўрсатиши, уларнинг тартибга солиш талабларига жавоб бериш қобилиятига ва молиявий зарбаларга қарши буферга таъсир қилиши мумкин.

Турли мамлакатларда банкларнинг солиққа тортилишини тартибга солувчи турли хил норматив-ҳуқуқий базалар мавжуд. Европа Иттифоқи кўрсатмаларига амал қиладиган Германия каби мамлакатлар солиқ сиёсатининг кенгроқ тартибга солувчи стандартларга мос келишини таъминлайди. Ушбу уйғунлик Европа Иттифоқи бўйлаб тенг шароитларни сақлашга ёрдам беради.

Солиқ тизимларининг мураккаблиги ва банкларга қўйиладиган ўзига хос талаблар риоя этишда жиддий муаммоларни келтириб чиқариши мумкин. Мисол учун, Қўшма Штатлардаги кўп босқичли солиқ тизимлари банклардан федерал, штат ва маҳаллий қоидаларга амал қилишни талаб қилади.

Солиқ тузилмалари, ставкалари ва қўшимча йиғимлардаги фарқлар ҳар бир мамлакатнинг иқтисодий устувор йўналишлари, меъёрий-ҳуқуқий базалари ва молиявий бозор шароитларини акс эттиради. Ушбу қиёсий таҳлил жаҳон миқёсида тижорат банкларини солиққа тортиш бўйича ёндашувларнинг хилма-хиллигини таъкидлайди (1-жадвал).

Тижорат банклари учун халқаро солиққа тортиш амалиётини таҳлил қилиш ҳар хил ёндашувларни очиб беради, уларнинг ҳар бири ўзининг кучли ва қийинчиликларига эга. Ушбу тадқиқотимизда келтирилган сабоқлар ва илғор тажрибалар молиявий барқарорликни қўллаб-қувватловчи самарали солиқ тизимини ишлаб чиқиш, оқилона банк амалиётини рағбатлантириш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириш мақсадида тартибга солувчилар учун қимматли қўлланма бўлиб хизмат қилади.

1-расм. Халқаро тажриба асосида самарали солиқ тузилмаларини лойиҳалаш

Солиқ мажбуриятларини банкларнинг таваккалчилик профиллари ва тизимли аҳамиятига мослаштирувчи прогрессив солиқ тузилмаларини қўриб чиқишлари керак. Мисол учун, Буюк Британияда кўриниб турганидек, хавф-хатарли активларга асосланган солиқлар банкларни ўзларининг хавф-хатарларини оқилона бошқаришга рағбатлантириши мумкин. Бундай ёндашув нафақат банкларнинг давлат даромадларига адолатли ҳисса қўшишини таъминлабгина қолмай, балки ҳаддан ташқари таваккалчиликка йўл қўймаслик орқали молиявий барқарорликни таъминлайди.

Мураккаб солиқ қоидалари, айниқса, кичикроқ банклар учун жиддий риоя қилиш харажатларини келтириб чиқариши мумкин. Солиқ тузилмаларини соддалаштириш, эҳтимол, турли хил солиқларни янада содда режимга бирлаштириш орқали маъмурий юкларни камайтириш ва риоя қилишни кучайтириши мумкин. Бу, айниқса, Қўшма Штатлар каби кўп босқичли солиқ тизимларига эга юрисдикцияларда фойдали бўлиши мумкин.

Миллий солиқ сиёсатини минтақавий ёки халқаро стандартлар билан уйғунлаштириш солиқ арбитражининг олдини олишга ёрдам беради ва тенг шароит яратишга ёрдам беради. Бу, айниқса, Европа Иттифоқи каби трансчегаравий молиявий фаолият кенг тарқалган минтақаларда долзарбдир. Кенгроқ меъёрий-ҳуқуқий базага мувофиқлаштириш тижорат банклари солиққа тортишда изчиллик ва адолатлиликни таъминлайди.

Солиқ имтиёзлари молия институтларини жалб қилиш ва муайян иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш учун кучли восита бўлиши мумкин. Бироқ улар ортиқча даромад йўқотилишига йўл қўймаслик ва фойда харажатлардан устун бўлишини таъминлаш учун ишлаб чиқилиши керак. Мисол учун, Сингапурнинг муайян банк фаолияти учун мақсадли рағбатлантиришни таклиф қилиш ёндашуви фискал барқарорликни сақлаб қолган ҳолда жаҳон молия институтларини муваффақиятли жалб қилди.

Хулоса ва таклифлар.

Халқаро солиққа тортиш амалиётининг тижорат банклари учун таъсири бўйича кўплаб изоҳлар келтириш мумкин, энг муҳими ушбу тажрибаларни амалиётга қўллаш банк стратегияларига таъсир кўрсатади. Турли мамлакатлардан олинган илғор тажрибаларга таяниб, молиявий барқарорликни кучайтирувчи, адолатлиликни тарғиб қилувчи ва иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватловчи солиқ тизимларини ишлаб чиқиш мумкин. Банклар, ўз навбатида, самарали мувофиқлик ва стратегик режалаштириш орқали ушбу солиқ муҳитига мослашиши керак.

Ўзбекистон, кўплаб ривожланаётган иқтисодлари сингари, барқарор иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаш учун молиявий ва меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш жараёнида. Тижорат банкларини солиққа тортиш бўйича халқаро тажрибадан олинган сабоқлар асосида Ўзбекистонга қуйидаги таклифлар таклиф этилади:

1. Тижорат банклари учун прогрессив ва таваккалчиликка асосланган солиққа тортиш тизимини жорий этиш. Ўзбекистон банкларнинг ҳажми ва риск профилига қараб ўзгариб турадиган фойда солиқ ставкасини қўриб чиқиши мумкин. Рискларга дучор бўлган йирик банклар хавфларни оқилона бошқаришни рағбатлантириш учун молиявий барқарорлик учун тўлов каби қўшимча йиғимларга тортилиши мумкин. Ушбу ёндашув банкларнинг давлат молиясига адолатли ҳисса қўшишини таъминлайди ва ортиқча таваккалчиликка йўл қўймаслик орқали молиявий барқарорликни таъминлайди.

2. Мувофиқлик мураккаблигини камайтириш учун банклар учун солиқ тизимини соддалаштириш. Турли солиқлар ва йиғимларни соддалаштирилган солиқ режимига бирлаштириш. Аниқ кўрсатмалар ва соддалаштирилган жараёнлар банкларга, айниқса кичикроқ банкларга солиқ тизимини янада самарали бошқаришга ёрдам беради.

Соддалаштирилган солиқ қоидалари маъмурий харажатларни камайтириши ва тартибга солувчи органларга юкни камайтириши, риоя этилиши ва назоратини яхшилашга ёрдам беради.

3. Ўзбекистоннинг банк солиқ сиёсатини минтақавий ва халқаро стандартларга мослаштириш. Ўзбекистон солиқ сиёсатини илғор жаҳон тажрибасига мослаштириш учун минтақавий молия органлари ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш. Бу, агар иложи бўлса, халқаро бухгалтерия ҳисоби ва тартибга солиш стандартларини қабул қилишни ўз ичига олади. Уйғунлаштириш Ўзбекистон банк секторининг хорижий инвесторлар учун жозибдорлигини ошириши ва капиталнинг четга чиқиб кетиш хавфини камайтириши мумкин.

4. Молиявий хизматларнинг асосий тармоқларини ривожлантириш учун мақсадли солиқ имтиёзларини амалга ошириш. Рақамли банк инновациялари ва кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш каби фаолият учун солиқ имтиёзларини таклиф қилиш. Ушбу имтиёзлар солиқ ставкаларини пасайтириш ёки даромаднинг муайян турлари учун имтиёзларни ўз ичига олиши мумкин. Мақсадли рағбатлантиришлар кенгроқ иқтисодий ривожланиш мақсадларига мослашган ҳолда банк секторининг муҳим соҳаларида ўсишни рағбатлантириши мумкин.

5. Солиқ сиёсати ислохотлари билан биргаликда тартибга солувчи назоратни кучайтириш. Солиқ ислохотлари мувофиқликни назорат қилувчи ва жиноий даромадларни легаллаштириш ёки солиқ тўлашдан бўйин товлаш каби потенциал хавфларни бартараф этувчи мустаҳкам меъёрий-ҳуқуқий базалар билан бирга бўлишини таъминлаш. Бу молиявий тартибга солувчиларнинг имкониятларини ошириш ва банк операцияларида шаффофликни оширишни ўз ичига олиши мумкин. Самарали тартибга солиш солиқ сиёсатини тўлдиради, молиявий тизим барқарор ва шаффоф бўлишини таъминлайди.

Тижорат банкларини солиққа тортиш бўйича халқаро тажриба Ўзбекистонга банк сектори учун мувозанатли ва самарали солиқ тизимини ишлаб чиқишда йўл кўрсатиши мумкин бўлган қимматли фикрларни беради. Ушбу тадқиқот Ўзбекистоннинг банк солиқ сиёсатини янада чуқурроқ ўрганиш ва такомиллаштириш, уларнинг иқтисодиёт ва жамиятнинг ўзгарувчан эҳтиёжларини қондиришни таъминлаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар/ Литература/ Reference:

Aigner, R., & Bierbrauer, F. (2015). *Boring Banks and Taxes*. Max Planck Institute for Research on Collective Goods Research Paper Series. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2602140>.

Chaudhry, S., Mullineux, A., & Agarwal, N. (2014). *Balancing the Regulation and Taxation of Banking*. *Monetary Economics eJournal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1141090>.

Chiorazzo, V., & Milani, C. (2011). *The impact of taxation on bank profits: Evidence from EU banks*. *Fuel and Energy Abstracts*. <https://doi.org/10.1016/J.JBANKFIN.2011.05.002>.

Ftouhi, K., & Ghardallou, W. (2020). *International tax planning techniques: a review of the literature*. *Journal of Applied Accounting Research*, 21, 329-343. <https://doi.org/10.1108/jaar-05-2019-0080>.

Gaganis, C., Pasiouras, F., & Tsaklanganos, A. (2012). *Taxation and Bank Efficiency: Cross-Country Evidence*. *International Journal of the Economics of Business*, 20, 229 - 244. <https://doi.org/10.1080/13571516.2013.782984>.

Gawehn, V. (2020). *Banks and Corporate Income Taxation: A Review*. ERN: National. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3498843>.

Hines, J. (1999). *Lessons from Behavioral Responses to International Taxation*. *National Tax Journal*, 52, 305 - 322. <https://doi.org/10.1086/NTJ41789395>.

Horvath, B. (2013). *The Impact of Taxation on Bank Leverage and Asset Risk*. *Risk Management & Analysis in Financial Institutions eJournal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2366359>.

Huizinga, H., Voget, J., & Wagner, W. (2011). *International Taxation and Cross-Border Banking*. *Public Economics: Taxation*. <https://doi.org/10.1257/POL.6.2.94>.

Imai, M., & Hull, P. (2012). Does taxation on banks mean taxation on bank-dependent borrowers? *Economics Bulletin*, 32, 3439-3448.

Introduction (2021). *Introduction: tax competition in international tax policy*. *The Regulation of Tax Competition*. <https://doi.org/10.4337/9781802200355.00008>.

Keen, M. (2011). *The Taxation and Regulation of Banks*. *International Monetary Fund (IMF) Research Paper Series*. <https://doi.org/10.5089/9781463902179.001.A001>.

Konvisarova, E., Stihljas, I., Koren, A., Kuzmicheva, I., & Danilovskih, T. (2016). *Principles of Profit Taxation of Commercial Banks in Russia and Abroad*. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6, 189-192.

Larkins, E. (2001). *Double Tax Relief for Foreign Income: A Comparative Study of Advanced Economies*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.623624>.

Shackelford, D., Shaviro, D., & Slemrod, J. (2010). *TAXATION AND THE FINANCIAL SECTOR*. *National Tax Journal*, 63, 781 - 806. <https://doi.org/10.17310/ntj.2010.4.10>.

Sobiech, A., Chronopoulos, D., & Wilson, J. (2021). *The real effects of bank taxation: Evidence for corporate financing and investment*. *Journal of Corporate Finance*, 101989. <https://doi.org/10.1016/J.JCORPFIN.2021.101989>.